

Det færøske bygdesamfund

Brandt, Jesper

Published in:
Geografisk Orientering

Publication date:
1983

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Brandt, J. (1983). Det færøske bygdesamfund. *Geografisk Orientering*, 13(1), 9-13.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Det færøske bygdesamfund

JESPER BRANDT

En beskrivelse af det færøske bygdesamfund kan meget let efterlade indtrykket af et stabilt, isoleret lilleputsamfund, hvor alle indenfor bygden var knyttet tæt sammen i faste økonomiske og sociale bånd, mens forbindelsen til omverdenen var uhyre minimal.

Det er naturligvis rigtigt målt med vor tids alen. Men man må samtidig huske på, at det økonomiske liv i den færøske bygd siden 1400-tallet var baseret på uldeksport og en stadigt stigende kornimport, der gjorde at inddragelsen i verdensmarkedet – og dermed pengeøkonomien – påvirkede bygdelivet i en grad, der formentlig langt overstiger, hvad der har gjort sig gældende for de fleste danske landsbyer:

»Fåreuld er færø-guld« hed det i gamle dage.

Som antydnet i forrige artikel er der op gennem middelalderen sket stadige ændringer i bygdestruktur og økonomisk grundlag. En vis stabilisering satte ind i 1700-tallet, hvor indførelsen af den kongelige monopolhandel i 1709 yderligere bidrog med faste økonomiske rammer gennem sikring af vareforsyning til faste priser og garanteret afsætning af eksportprodukter, ligeledes til faste priser.

Samtidig betød netop monopolhandelen, at forbindelsen til omverdenen ganske kanaliseredes gennem denne, idet det var forbudt at handle med fremmede. En sådan handel var dog gangse udbredt, når man

Fig. 7. Bygden Húsavík på Sandoy. En nærmere beskrivelse af bygden findes i »topografisk Atlas Danmark«. En beskrivelse af fårebruget findes i »Om økologi«. En beskrivelse af bygdens økonomiske forhold findes i »Noget om bygden Húsavík«. Se litteraturlisten. Foto: Jesper Brandt.

kom bort fra Tórshavn, som var centrum for administrationen, både politisk og handelsmæssigt.

En færøsk bygd

Den færøske bygd består af en lille opdyrket indmark, »bøen«, hvor også bebyggelsen befinder sig i en eller flere husklynger, »býlingar«.

Bøen ligger næsten altid med strand til den ene side, og er ind mod land omgivet af et ca. 1 m højt stengærde, der danner grænsen til de vidtstrakte græsningsområder, udmarken eller »haugen«, (fig. 7).

Størstedelen af bøens areal har altid været udlagt med græs, men i det gamle bygdesamfund spillede kornavl især tidsmæssigt en stor rolle.

Man pløjede ikke jorden, men brugte spade, »vælte« den over en ager, en »teig« (se fig. 9). Kornet blev knapt modent, og i den ofte våde sensommer var det svært at tørre det. Den sidste tørring foregik da ofte kunstigt, i et såkaldt »sodnhus«, et arbejde, der både var meget tids- og energikrævende. Energien fik man fra tørv, der findes i fladtliggende områder af haugen med dårligt afløb. En stor del af arbejdet udenfor spidsbelastningstidspunkterne for kornavl og fårebrug gik med at skære og hente tørv, ofte langt fra bygden. Da kornet ikke kunne nå at modnes, var det som regel nødvendigt at trække aksene fra stråene ved hjælp af en såkaldt »ripari« – en slags kam. Der var således et meget stort tidsforbrug forbundet med korndyrkningen.

Korndyrkningen indgik i sædskiftet med den vigtigere græsproduktion til koholdet. 90% af bøen var udlagt til græs, der sloges til hø i august.

Der var en snæver sammenhæng mellem bø og haug. Om vinteren stod køerne i stald og levede af det hø, der blev høstet i indmarken om sommeren, mens fårene gik frit i bøen og de nedre dele af haugen, den såkaldte underhaug. Om sommeren gik køerne på græs uden for det høje gærde omkring bøen (bøgærdet), i den såkaldte hushaug, mens fårene græssede på fjeldet, så højt oppe som muligt (fjeldhaugen). Uden om hushaugen kunne der også være et lavere gærde for køerne (et »nøjdegærde«), så de ikke forvildede sig op i overhaugen. Der kunne i forvejen være langt nok at gå, når køerne skulle malkes.

Fårene vandrede ikke tilfældigt rundt i haugen. De var delt op i flokke på mellem 10 og 70 får, der hver havde sine ganske bestemte græsningsområder, som de blev trænet op til at holde sig til. På denne måde sikrede man den bedste udnyttelse af haugens forskellige græsningsarealer.

Ejendomsforhold

Ejendomsforhold, beskatning, og en stor del af de retigheder og pligter, der påhvilede bygdens indbyggere, var reguleret gennem det marketalssystem, hvis oprindelse er beskrevet i forrige artikel.

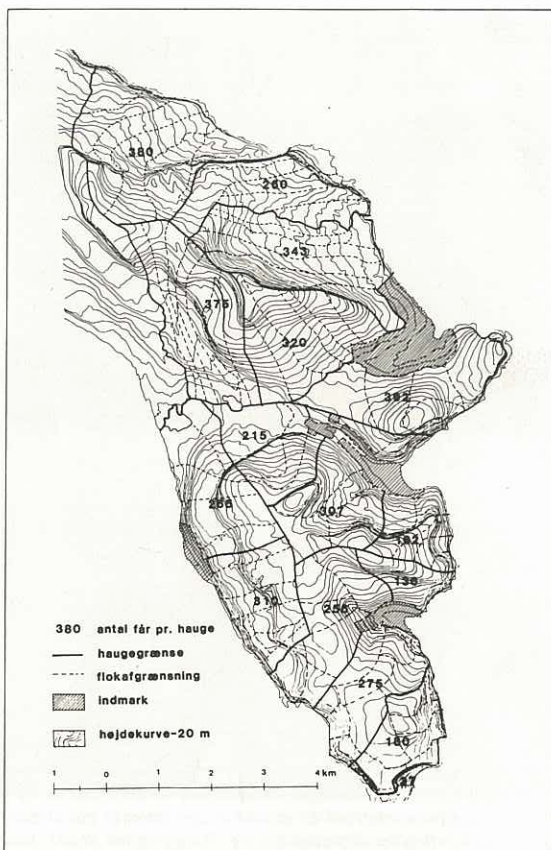

Fig. 8. De omtrentlige græsningsområder for fåreflokkene på den østlige del af Sandoy. Generelt græsser de »fra fjeld til fjære (dvs. kyst)«, om sommeren og i godt vejr så højt som muligt, og om vinteren og i dårligt vejr ved kysten og i lægivende lavninger. På figuren er angivet antallet af moderfår, som de enkelte hauger kan bære over en længere årrække. Som det ses er der normalt flere hauger i hver bygd. Dette hænger sammen med ejendomsopsplitningen indenfor bygderne, således at f.eks. en bestemt byling fortrinsvis var tilknyttet en bestemt haug, ofte begrænset til en bestemt periode, f.eks. 20 år, hvorefter man byttede hauger. Kortgrundlag: Reliefbearbejdede højdekure fra målebordsbladene M 37, 38, 39 og 41. Med Geodætisk Instituts tilladelse (A 9/83). Copyright.

Når man ejede jord, ejede man i princippet en andel af bygden, svarende til ens marketal. I bygden Dalur, med marketallet 23, rådede altså en bonde, der ejede 1 mark, over 1/23 af bygden eller egentlig:

1. Nogle ganske bestemte stykker jord i bøen, svarende til 1/23 af bøens produktionsevne.
2. 1/23 af udbyttet af bygdens samlede fåreavl. (Han ejede altså ingen bestemte får, kun et vist udbytte af alle fårene).
3. Ret til sommergræsning for et nærmere fastsat antal køer i haugen (i princippet 1/23 af det antal køer som hushaugen kan bære).
4. Andel i de til bygden liggende »herligheder«: fuglefjeldet, drivtømmer m.v.

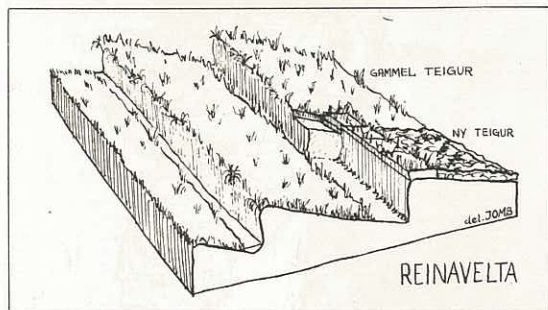

Fig. 9. Et færøsk stykke ager. Reinavelta er en måde at behandle »vælde« jorden på. Et stykke af den højeste del af den gamle ager »teigur« afgraves med en slags spade »haki« (se fig. 10), og jævnes ud over resten af samme teigur. Dette var en meget arbejdskrævende måde at »pløje« på. Efter at man ophørte med korndyrkningen har man ikke vendt jorden, men teigurne ses stadig som spor fra fortiden (se fotoet ovenfor): Ørðavík på Suðuroy. Foto: Jesper Brandt.

5. Ret til at skære en nærmere fastsat mængde tørv i haugen til brændsel (fig. 10).
6. Ret til at holde et nærmere fastsat antal heste og hunde.

Sammenhængen mellem bø og hauge var retsligt underbygget, bl.a. gennem retten til at lade fårene gå frit i hele bøen om vinteren fra mikkelsdag, d. 22. oktober til 15. maj.

Hen mod halvdelen af Færøernes samlede marketal ejedes af den danske konge (senere staten) og lejedes ud til fæstebønder, »kongsbønder«, ofte præster og andre øvrighedspersoner. Heroverfor stod de frie bønder, »odelsbøndernes« jord, odelsjorden. Da denne blev delt ved arveskifte, var der mange småbønder blandt odelsbønderne, mens kongsbønderne, hvis jord aldrig blev delt, efterhånden hørte til blandt de største bønder.

Klasseforhold

Det færøske samfund var dengang – som i dag – et

klassemæssigt. Det bestod af storbønder, småbønder og endelig de ejendomsløse, der tjente til livets ophold som tjenestefolk eller daglejere på de større gårde. Det var først og fremmest de større bønder (og indirekte via kongsbønderne også kongen) der havde interesse i fåreavl med henblik på eksport af uld. De var også interesseret i, at der var et vist antal småbønder og besiddelsesløse, som kunne sikre dem arbejdskraft til forarbejdning af ulden, der eksporteredes som strømper og trøjer.

Mange ting i bygdens liv var afhængig af at manges arbejde sattes ind på en fælles opgave, f.eks. at drive fårene sammen ved klipning eller slagtning. Beslutninger herom blev taget på bygdemøder. I alle vigtige sager var det kun ejere, der havde stemmeret og deres stemmeandel svarede til deres marketal. Ejede f.eks. en kongsbonde i bygden over halvdelen af markettet, var hans ord lov.

Nedbrydningen af bygdesamfundet

Da eksportprisen på strømper og trøjer steg i 1700-tallet, fik man vanskeligheder, fordi de besiddelsesløse kunne tjene en større dagløn ved at strikke, end de fik ved at arbejde som tjenestefolk på gårdene. Det eneste, der krævedes, var uld og et par strikkepinde. I den anledning blev der vedtaget en lov, der forbød unge mennesker at gifte sig, hvis de ikke havde lovligt erhverv eller havde tjent mindst 5 år som tjenestefolk på en gård. Som lovligt erhverv regnedes naturligvis ikke tilvirkning af hoser og trøjer. På den måde søgte man at fastholde den billige arbejdskraft på landet. Det lykkedes også delvis i perioden indtil det færøske fiskeri for alvor kom igang. De fattiges indtjening ved selvstændigt fiskeri holdtes også i ave ved hjælp af en lov, der tillod de rige bønder at udskrive folk til bemanning af deres både til forårsfiskeriet.

Fig. 10. Tørveskær. Ved siden af er placeret forskellige spader, der anvendes indenfor det færøske landbrug. Foto: Jesper Brandt.

Fig. 11. Sydspidsen af Sandoy. Produktiviteten af udmarken (dvs. slagte- og uldudbytte pr. hektar) veksler meget fra område til område. Sydspidsen er et feitilendi – et afsides område, fysisk adskilt fra de øvrige hauger, hvor produktiviteten er 3-4 gange så høj som i resten af området. Dette har flere årsager: Området er sydvendt med stor solindstråling, der forøges ved refleksion fra havet. Opvarmning af fjeldet bidrager til et særligt mikroklima, som de lokale indbyggere berømmer. Jordlaget er tykkere end andre steder, og en stabil vandtilførsel ovenfra hindrer udtørring, samtidig med at dræningen er god. Vigtigst er dog nok, at området er tæt besat af søfugle, hvis gødning falder overalt, og derved giver jorden den næringstilførsel som tydeligvis mangler mange andre steder i udmarken. Foto: Jesper Brandt.

Vanskelighederne øgedes, da det begyndte at blive almindeligt at dyrke kartofler på Færøerne. Kartoffelavl kunne give et stort udbytte år efter år på samme lille jordstykke, ofte dårlig sandjord, blot der blev gødet tilstrækkeligt, f.eks. med tang. Kartofflen var altså velegnet for småbonden. Men den gav problemer, fordi vintergræsningsrettighederne til bøen var baseret på at sommerens høst kunne overstå inden 22. oktober. Men kartoflerne blev liggende i jorden. Fårene gik ofte i bedene, og det var forbudt at indhegne om vinteren. Til gengæld kom kartofflen til at passe fint ind i fiskeriets sæsoner, og kunne dermed bidrage til at holde skibsejernes udgifter til lønninger nede.

Befolkningstvæksten fra omkr. 1800 betød øget pres for at gennemføre nyopdyrkning. Man anlagde »trøer« i udmarken, dvs. indhegnede jordstykker beregnet på opdyrkning. I modsætning til »den gamle bø« indgik trøerne ikke i marketalssystemet. Ejede man en trø, havde man altså ikke af den grund tilsva-

rende andel i fåreavl, fuglebjerge, tørveskær m.v.

En stor del af træerne blev af bygdens ejere udlagt som tillæg til den gamle bø. Men efterhånden fik andre, især landarbejdere, også jord på denne måde, de såkaldte »trømænd«. Disse havde kun ulemper ved vintergræsningen og stillede i takt med deres stigende uafhængighed krav om vinterfredning af træerne.

Udlægning af træer til landarbejdere og fiskere var i øvrigt juridisk svært, fordi der faktisk var tale om et kraftigt indgreb i den tidligere form for ejendomsret. Den nødvendige lovgivning blev dog efterhånden gennemført, stærkt støttet af borgerskabet, der var interesseret i at nedbryde det hidtidige bygdesamfunds dominerende indflydelse på det økonomiske og politiske liv på Færøerne. De havde også selv problemer med ejendomssystemet, der gjorde det vanskeligt at erhverve grunde til handels- og produktionsvirksomhed og i øvrigt pålagde en mængde upraktiske indskrænkninger og forpligtelser. □